

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ρωμαϊκό θέατρο (**Φωτ. 1**) βρισκόταν έξω από τα τείχη της αρχαίας πόλης, νοτιοανατολικά του θεάτρου των ελληνιστικών χρόνων και νότια του ιερού του Διός με το οποίο σχεδόν εφάπτετο. Η θέση του θεάτρου σε μικρή απόσταση στα νότια του ιερού του Διός Ολυμπίου, ασφαλώς σχετίζεται με την τελετουργία που λάμβανε χώρα σε αυτό. Εξυπηρετούσε τις ανάγκες των θεατρικών ή γενικότερα των σκηνικών αγώνων που παρακολουθούσαν ο πιστοί, αφού είχαν συμμετάσχει στην εκατόμβη στο μεγάλο βωμό του Διός. Η ανέγερση του θεάτρου του Δίου μπορεί να χρονολογηθεί στον 2^ο αι. μ.Χ. πιθανότατα στα χρόνια του Αδριανού ή και λίγο αργότερα, όταν αρχίζει μια νέα περίοδος άνθησης της πόλης.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η ανασκαφή του θεάτρου ξεκίνησε το 1963 από τον Γεώργιο Μπακαλάκη καθηγητή κλασικής αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ο Μπακαλάκης αποκάλυψε έως το 1967 ένα μεγάλο μέρος του θεάτρου. Οι έρευνες συνεχίστηκαν έως το 1971 από τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή. Κατά την διάρκεια αυτών των ερευνών ήρθαν στο φως η σκηνή, το προσκήνιο, τμήμα της ορχήστρας μπροστά στη σκηνή, οι πάροδοι, η περίμετρος της ορχήστρας και οι μισοί χοανοειδείς καμαροσκεπείς χώροι που υποβάσταζαν το κοίλο. Η έρευνα συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε το διάστημα 1980 έως 1987 υπό την διεύθυνση του καθηγητή Δ. Παντερμαλή με την άμεση εποπτεία της κ. Λυδίας Παλαιοκρασσά, καθηγήτριας κλασικής αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου αποκαλύφθηκε σχεδόν ολόκληρο το οικοδόμημα. Οι εργασίες τελούσαν υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και της Αρχαιολογικής Εταιρείας

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Το θέατρο είχε προσανατολισμό προς τα ανατολικά. Το σκηνικό οικοδόμημα αποτελούνταν από σκηνή και προσκήνιο. Η πεταλόσχημη ορχήστρα, με ακτίνα 10.692 μ. περιβαλλόταν περιμετρικά από πόδιο με μαρμάρινους ορθοστάτες και στη συνέχεια από το κοίλο. Η απουσία δαπέδου, αγωγού αποχέτευσης ή άλλων κινητών ευρημάτων μαρτυρά επεμβάσεις ήδη από την αρχαιότητα. Αποκαλύφθηκε ένας αγωγός στην ανατολική πλευρά της ορχήστρας με κατεύθυνση από τα ΒΔ προς τα ΝΑ και σύμφωνα με την ανασκαφέα, κ. Λυδία Παλαιοκρασσά σχετίζεται με μεταγενέστερη χρήση του χώρου. Στην νοτιοανατολική πλευρά της ορχήστρας μπροστά στο προσκήνιο αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια ενός μνημείου, από το οποίο πιθανώς προέρχονται τα μέλη που χρησιμοποιήθηκαν σε μεταγενέστερη φάση στο φράγμα στην εσωτερική πλευρά των δύο παρόδων. Η επίχωση της ορχήστρας προς την πλευρά του προσκηνίου περιείχε εκτός από ελάχιστη κεραμική, θραύσματα γλυπτών, κυρίως αγαλμάτων ανδρικών μορφών, καθώς και τμήματα ορθομαρμαρώσεων και αρχιτεκτονικών γλυπτών προερχόμενα από τη διακόσμηση του σκηνικού οικοδομήματος.

Το κοίλο με ακτίνα 16.45μ. διέθετε τέσσερις κερκίδες, που διαχωρίζονταν από τρεις κλίμακες. Τρία κλιμακοστάσια σε κανονικές αποστάσεις στην περιφέρεια του κοίλου οδηγούσαν στο επάνω μέρος του. Το κοίλο υποβασταζόταν από δεκατέσσερις χοανοειδείς καμαροσκεπείς χώρους, διαταγμένους ακτινωτά γύρω από την ορχήστρα και από ημιδακτυλιοειδή διάδρομο που περιέτρεχε περιμετρικά το κοίλο και περιέβαλλε τους χώρους αυτούς. Οι καμαροσκεπείς χώροι απέληγαν στους

ορθοστάτες της ορχήστρας. Ο διάδρομος αποτελούσε και την πρόσβαση στους χώρους, εκτός από την περίπτωση του τρίτου μετά από κάθε πάροδο χώρου, όπου ο διάδρομος διακόπτεται και οι χώροι ήταν προσβάσιμοι κατευθείαν από το εξωτερικό του κτηρίου. Οι δύο γειτονικοί με τις παρόδους χώροι είχαν μια επιπλέον είσοδο μήκους 1.50 μ. Ο περιμετρικός διάδρομος μέσου πλάτους 2.10 μ. διέθετε αρχικά επτά εισόδους, τρεις στο κεντρικό τμήμα του, πλάτους περίπου 2.50 – 2.70 μ. και μια στα μεμονωμένα τμήματα προς τις παρόδους με τις οποίες επικοινωνούσε και απευθείας είσοδο στα άκρα των τμημάτων αυτών πλάτους 2.30 μ.

Τα κλιμακοστάσια, πλάτους περίπου 2μ., βρίσκονται στον περιμετρικό διάδρομο, το ένα στον κεντρικό άξονα του κτηρίου, στο μέσο του διαδρόμου και τα άλλα δύο πλάτους περίπου 2μ. στην προέκταση του διαχωριστικού τοίχου μεταξύ των καμαροσκεπών χώρων 2 και 3 αφενός και 12 και 13 αφετέρου. Από το κεντρικό κλιμακοστάσιο σώζονται μόνο τα θεμέλια πλάτους 1.50 μ.

Οι τοίχοι των καμαροσκεπαστών χώρων, οι οποίοι έχουν διατηρηθεί σχεδόν σε όλο τους το ύψος, έχουν κτιστεί με αργούς λίθους και πλίνθους σε ζώνες από μια σε κάθε τοίχο με κονίαμα ως συνδετικό υλικό. Ο εξωτερικός τοίχος του διαδρόμου είναι κτισμένος μόνο με αργούς λίθους και πλίνθους σε ζώνες. Στις απολήξεις των τοίχων των χοανοειδών χώρων προς το διάδρομο η τοιχοποιία έχει ενισχυθεί με μεγάλου μεγέθους πώρινες ή κροκαλοπαγείς λιθοπλίνθους, συνδεδεμένες με σιδερένιους πιόσχημους συνδέσμους (*opus quadratum*). Με τον ίδιο τρόπο έχει ενισχυθεί ο εξωτερικός τοίχος του δακτυλίου, εκατέρωθεν των εισόδων του. Μερικοί από τους λίθους αυτούς φέρουν περιτένεια και έξεργο άπεργο (καθρέπτες). Στην καμαρωτή οροφή των χώρων έχουν χρησιμοποιηθεί επιλεγμένοι πλακοειδείς αργοί λίθοι, συνδεδεμένοι με κονίαμα. Σχεδόν τετράγωνες δοκοθήκες στους τοίχους, επάνω ακριβώς από τη ζώνη των πλίνθων, προδίδουν τη χρήση ξυλότυπων στην κατασκευή των καμαρών, από τις οποίες δυστυχώς έχουν διατηρηθεί μόνο οι εσωτερικές απολήξεις σε ορισμένους χώρους, καθώς και οι γενέσεις τους στο πάνω μέρος των τοίχων.

Το κοίλο κατέληγε στην εσωτερική του πλευρά σε ένα πόδιο, το οποίο περιέτρεχε την ορχήστρα αποτελούμενο από σειρά ορθοστατών, και επιστεφόταν με ζώνη καταληπτήρα, συνολικού ύψους 0.92 μ. Το πόδιο αυτό, αν και διατηρείται αποσπασματικά είναι ένα από τα ελάχιστα μέρη της ανωδομής του θεάτρου που σώζονται *in situ*. Σε ορισμένους από τους ορθοστάτες διατηρήθηκαν στο μέσο τους οι αγκώνες. Το κοίλο είχε, όπως εικάζει η ανασκαφέας, εικοσί τέσσερις σειρές ειδωλίων, όπως προκύπτει από τις διαστάσεις όσων από αυτά σώζονται. Η θεμελίωση του κοίλου ήταν κατασκευασμένη από σειρές αργών λίθων και κονίαμα.

Το σκηνικό οικοδόμημα, μεγίστου σωζόμενου μήκους 19.50 μ., από το οποίο διατηρούνται τα θεμέλια και το κάτω μέρος των τοίχων σε κακή κατάσταση είχε σχετικά μικρό βάθος, ήταν ανεξάρτητο από το κοίλο και αποτελούνταν από τη σκηνή και το προσκήνιο. Ο εξωτερικός ανατολικός τοίχος της σκηνής διακρίνεται σε δύο τμήματα, σχήματος Γ, το ανατολικό σκέλος των οποίων στην απόληξή του στον κεντρικό άξονα της κατασκευής κάμπτεται προς το εσωτερικό σε ορθή γωνία πλαισιώνοντας έτσι το άνοιγμα που υπάρχει στο σημείο αυτό, την *porta regia*. Τα δύο αυτά εξωτερικά τμήματα περικλείουν κάθε ένα από αυτά συστήματα τοίχων, σχήματος Η, κτισμένα από αργούς λίθους, υλικό σε δεύτερη χρήση, πλίνθους κεραμίδες και κονίαμα. Τα δύο νότια τμήματα συνδέονται μεταξύ τους στο πίσω μέρος με τοιχάριο. Τα πηγαία ύδατα που αναβλύζουν στη βόρεια πλευρά της σκηνής έχουν προκαλέσει μεγάλη καταστροφή. Το προσκήνιο είχε λίγο μεγαλύτερο μήκος από τη σκηνή και στα άκρα του γωνιάζε προς τις παρόδους. Διέθετε πέντε ανοίγματα: το τονισμένο μεσαίο στον κεντρικό άξονα του κτηρίου (*porta regia*), πλάτους 1μ. και

τα πλευρικά (hospitales) στον κεντρικό άξονα κάθε συστήματος σχήματος Η της σκηνής. Απο το σωζόμενο τμήμα του προσκηνίου (μήκους 16.70 μ.) διατηρείται ο τοιχοβάτης και η λοξότμητη βάση των ορθοστατών, για την κατασκευή των οποίων χρησιμοποιήθηκαν κροκαλοπαγείς λίθοι. Απο τη διακόσμηση του προσκηνίου ή της σκηνής βρέθηκαν θραύσματα γλυπτών (άγαλμα θωρακοφόρου, άγαλμα Ερμή), ανάγλυφων πλακών με φυτικό διάκοσμο και τμήματα διαφόρων ειδών ορθομαρμάρωσης. Επίσης οι πήλινες κεραμίδες λακωνικού τύπου βρέθηκαν σε στρώμα στη νότια πάροδο προέρχονται πιθανότατα απο την κεράμωση της σκηνής. Εξωτερικά του κτηρίου σε όλη την περίμετρό του βρέθηκαν διάφορα μέλη του, όπως λιθόπλινθοι και τμήματα εδωλίων, καθώς και στρώμα με πεσμένες πλίνθους σε μεγάλη ποσότητα, ιδιαίτερα στη βόρεια και τη δυτική πλευρά. Επίσης στις παρόδους βρέθηκαν θολίτες από χοντρόκοκκο γκριζωπό μάρμαρο, που προέρχονταν πιθανότατα από τα τόξα που κάλυπταν τις δύο ανατολικές εισόδους των παρακείμενων καμαροσκεπών χώρων. Στη νότια πάροδο επιπλέον αποκαλύφθηκε δάπεδο απο λεπτό χαλίκι μικρές κροκάλες και μικρά κομμάτια κεραμίδων.

Σε μεταγενέστερη φάση του θεάτρου πραγματοποιήθηκαν ορισμένες μετασκευές. Οι πρώτοι μετά τη βόρεια και τη νότια πάροδο χώροι ανοίχτηκαν προς το εσωτερικό άκρο τους, όπου κατασκευάστηκε απο μια κλίμακα, η οποία οδηγούσε στην ορχήστρα. Στη φάση αυτή ανήκει τμήμα μονολιθικής κλίμακας, που προήλθε απο την επίχωση της ορχήστρας και σχετίζεται με το νότιο χώρο. Φαίνεται λοιπόν ότι οι πρώτοι μετά τις παρόδους χώροι χρησιμοποιήθηκαν στη φάση αυτή επίσης ως πάροδοι. Μάλλον την ίδια εποχή φράχθηκαν οι είσοδοι του περιμετρικού διαδρόμου του κοίλου απο τις παρόδους και αυτή έξω από τον καμαροσκεπή χώρο μπροστά στο κλιμακοστάσιο, καθώς και η είσοδος του τρίτου παρακείμενου χώρου. Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε στις πρόχειρες αυτές επεμβάσεις ήταν κροκάλες, spolia απο το ίδιο το θέατρο και κονίαμα ως συνδετικό υλικό. Ανάμεσα στα spolia υπήρχε και εδώλιο του κοίλου. Η φάση αυτή χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. μ.Χ. με βάση τα χάλκινα νομίσματα που βρέθηκαν σε διάφορα σημεία του κτηρίου και τη χρήση μελών του ίδιου του θεάτρου στη μεταγενέστερη τοιχοποιία. Στο εσωτερικό του κτηρίου αυτού αποκαλύφθηκαν τρεις «θησαυροί» μέσα σε πήλινα αγγεία, οι οποίοι απεκρύβησαν την εποχή του Αντωνίνου του Ευσεβούς ή τα πρώτα χρόνια του Μάρκου Αυρηλίου και σχετίζονται άμεσα με τη λειτουργία του ιερού.

ΣΥΝΟΨΗ

Το ρωμαϊκό θέατρο βρισκόταν έξω από τα τείχη της αρχαίας πόλης, νοτιοανατολικά του θεάτρου των ελληνιστικών χρόνων και νότια του ιερού του Διός με το οποίο σχεδόν εφάπτετο. Η θέση του θεάτρου σε μικρή απόσταση στα νότια του ιερού του Διός Ολυμπίου, ασφαλώς σχετίζεται με την τελετουργία που λάμβανε χώρα σε αυτό. Το θέατρο οικοδομήθηκε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των θεατρικών ή γενικότερα των σκηνικών αγώνων που παρακολουθούσαν ο πιστοί, αφού είχαν συμμετάσχει στην εκατόμβη στο μεγάλο βωμό του Διός. Με βάση κυρίως αρχιτεκτονικά στοιχεία που προκύπτουν απο την μελέτη του μνημείου η ανέγερση του θεάτρου του Δίου μπορεί να χρονολογηθεί στον 2^ο αι. μ.Χ. πιθανότατα στα χρόνια του Αδριανού ή και λίγο αργότερα, όταν αρχίζει μια νέα περίοδος άνθησης της πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενικά

- Γ. Μπακαλάκης, *ΑΔ* 21, 1966 (1968), Χρον. Β2, 347.

- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΑΕΜΘ* 5, 1991 (1994), 137 – 144.
- Δ. Παντερμαλής, *Δίον. Η Ανακάλυψη*, Αθήνα 1999, 82 – 83.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον 1998. Εκατόμβες και Σωτήρια, *ΑΕΜΘ* 12, 1998, 291 – 298.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον 2000, *ΑΕΜΘ* 14, 2000, 377–384.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον: ιστορικά και λατρευτικά, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια*, 2009, 261–271.
- Λ. Παλαιοκρασσά, Το ρωμαϊκό θέατρο του Δίου, σε: *Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, 28 – 29 Ιουλίου και 4 – 5 Αυγούστου 1984*, Θεσσαλονίκη 1985, 55 – 57.
- Γ. Καραδέδος, Ένα αυτοματοποιημένο θέατρο στην υπηρεσία των θεατρικών αγώνων στο Δίον, την ιερή πόλη των Μακεδόνων, *ΑΕΜΘ* 19 (2005), 381 – 390.
- Δ. Παντερμαλής, Το Δίον της Μακεδονίας, τα θέατρα και το στάδιο του, σε: *Αρχαία Θέατρα της Μακεδονίας*, Αθήνα 2012, 57 – 61.

Νομισματικοί «Θησαυροί»

Σ. Κρεμύδη – Σιτσιλιάνου, Ένας νομισματικός θησαυρός από το ιερό του Διός στο Δίον, *ΑΕΜΘ* 14, 2000 (2002), 367–376.

S. Kremydi–Sicilianou, *Multiple Concealments from the Sanctuary of Zeus Olympios at Dion* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 35), (Αθήνα 2004).

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62–66.

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1983 Α (1986), 55–57.

Έργον 1981, 29.

Έργον 1983, 32–33.

Έργον 1985, 25.

Έργον 1987, 63.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: *Έργον* 1983, 32–33, εικ. 35 (Δίον. Το ρωμαϊκό θέατρο)

Ευαγγελία Γεωργίου